

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2025-34-6>

УДК 81'255.4: 81'23

ЛЯШЕНКО Тетяна

Львівський національний університет імені Івана Франка

<https://orcid.org/0000-0001-9751-2173>

tetyana.lyashenko@lnu.edu.ua

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ПЕРЕКЛАДУ КУЛЬТУРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Мета розвідки – окреслити етапи перебігу процесу перекладу культурної інформації художнього тексту та описати їхній когнітивний зміст. Актуальність розвідки зумовлює потреба вивчення ментальних процесів перекладу культурної інформації. У статті проаналізовано здобутки когнітивних та когнітивно-дискурсних моделей процесу перекладу; окреслено послідовні етапи перебігу процесу перекладу культурної інформації художнього тексту та описано їхній когнітивний зміст; проаналізовано механізми виявлення культурної інформації. З погляду когнітивно-дискурсного моделювання розглядаємо переклад культурної інформації у межах послідовного розгортання трьох фаз. Під час фази інтерпретації тексту оригіналу відбувається визначення мегаконцепту ВТ з понятійним, образним і ціннісним компонентами. Виявлення культурної інформації у межах понятійного компонента мегаконцепту ВТ уможливило аналіз його денотативної інформації, представлені такими лексичними маркерами як антропоніми і топоніми, предметні і деякі когнітивні реалії, історизми, застаріла лексика, діалект тощо; у межах образного компонента – аналіз типових асоціацій, що викликають семантично-словесні та стилістично-словесні образи ВТ, аналіз концептуальних метафор та метафоричного картування; у межах ціннісного компонента – аналіз імпліцитних та експліцитних оцінних дій аксіологічної структури тексту. У другій фазі мегаконцепт ВТ проєктується на картину світу мови перекладу. Виявлення зон спільного та відмінного уможливило моделювання концептуальної структури ЦТ і визначення глобальної стратегії перекладу, спрямованої на пересотворення мегаконцепту ВТ в цілому. У фазі створення тексту перекладу відбувається втілення складових ідеального мегаконцепту ЦТ у матеріальну форму за допомогою локальних стратегій, тактик та прийомів перекладу, спрямованих на розв'язання конкретних проблем перекладу культурної інформації.

Ключові слова: когнітивно-дискурсне моделювання, глобальна/локальна стратегія перекладу, тактика перекладу, мегаконцепт художнього тексту, переклад культурної інформації.

LIASHENKO Tetiana

Nationale Iwan-Franko-Universität Lwiw

COGNITIVE-DISCOURSE MODELING OF THE PROCESS OF TRANSLATING CULTURAL INFORMATION OF A LITERARY TEXT

This study aims to outline the sequential stages of the process of translating cultural information in a literary text and to describe their cognitive content. The topicality of such research is determined by the need to study the mental processes of translating cultural information. The article analyzes the gains of cognitive and cognitive-discourse models of the translation process; outlines the sequential stages of the process of translating cultural information of a literary text and describes their cognitive content; analyzes the mechanisms of identifying cultural information. From the perspective of cognitive-discourse modeling, we consider the translation of cultural information within the framework of the sequential deployment of three phases. During the interpretation phase of the original text, a ST megaconcept with conceptual, figurative and value components is determined. The identification of cultural information within the conceptual component of the ST megaconcept makes it possible to analyze its denotative information, represented by such lexical markers as anthroponyms and toponyms, objective and some cognitive realia, historicisms, outdated vocabulary, dialect, etc.; within the figurative component – to analyze typical associations that cause semantic-verbal and stylistic-verbal images of ST as well as to analyze conceptual metaphors and metaphorical mapping; within the value component – to analyze implicit and explicit evaluative actions of the axiological structure of the text. In the second phase, the ST megaconcept is projected onto the world picture of the target language. Identifying areas of commonality and difference makes it possible to model the conceptual structure of the TT and to determine a global translation strategy aimed at recreating the ST megaconcept as a whole. In the phase of creating a translation text, the components of the ideal megaconcept of the TT are embodied in material form using local strategies, tactics, and techniques of translation aimed at solving specific problems of translating cultural information.

Keywords: cognitive-discourse modeling, global/local translation strategy, translation tactics, megaconcept of a literary text, translation of cultural information.

Стаття надійшла до редакції / Received 24.04.2025

Прийнята до друку / Accepted 11.06.2025

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Внаслідок когнітивного повороту „cognitive Wende“ [14, с. 104] у другій половині XX століття та сплеску когнітивних досліджень у 1980-х роках в галузях когнітивної лінгвістики, когнітивної психології, комп'ютерної лінгвістики та нейронауки виникає лінгвокогнітивний ракурс вивчення ментальних процесів перекладачів. Перекладацьку діяльність тлумачать як реалізацію взаємодії когнітивних і мовних структур перекладача. Переклад розглядають як когнітивний процес, опосередкований перехід між концептуальними системами різних мов, що передбачає активацію, селективне використання різних форм знання та їх

фільтрацію через когніцію перекладача [6, с. 99]. Відбувається зміщення акценту у розумінні ролі перекладача зі скромного вербального перекодувальника на інтерпретатора смислового коду вихідного тексту.

Певні здобутки у галузі когнітивного моделювання процесу перекладу не дають наразі ще вичерпних відповідей на питання ментальних процесів сприйняття, екстрагування та обробки культурної інформації, переходу від ментальної презентації вихідного тексту до проспективного цільового тексту, відтворення культурної інформації під час формулювання цільового тексту, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Об'єктом дослідження обрано когнітивне та когнітивно-дискурсне моделювання процесу перекладу. Предмет розвідки становлять особливості перебігу процесу перекладу культурної інформації художнього тексту крізь призму когнітивно-дискурсного моделювання. Матеріалом розвідки слугують праці Г. Крінгса, Г. Гьоніга, О. Ребрія та Т. Андрієнко, присвячених проблемі моделювання процесу перекладу.

Аналіз досліджень та публікацій

Дослідження відбувається в руслі когнітивного та когнітивно-дискурсного перекладознавства. До відомих представників лінгвокогнітивних німецькомовних студій належать Г. Крінгс [10, 11], Ф. Кьонігс [9] та В. Льоршер [13]. Спроби імплементувати здобутки когнітивних досліджень в галузі перекладознавства здійснювали й представники функційної теорії перекладу, зокрема засновник *конструктивного перекладу* Г. Гьоніг [7, 8]. Перекладознавці досліджували такі конструктивні та креативні ментальні процеси як розуміння, добір мовних засобів та ревербалізація, обґрунтовуючи взаємозв'язок між розумінням тексту та перекладацькими рішеннями. Ці наукові пошуки з часом розвинулися в одну з теорій когнітивного перекладознавства – *конструювання смислу* або *когнітивний конструктивізм* [14, с. 182], ключовими поняттями якого є розуміння, тлумачення та інтерпретація. Теоретичні розвідки лінгвокогнітивного спрямування розв'язують широкий спектр проблем, зокрема побудови когнітивних моделей перекладу для вивчення та опису ментальних операцій, що забезпечують вибір стратегій та прийомів, мовних засобів тощо [див., напр., 1; 2; 3; 4; 5; 8; 10; 12].

Формулювання цілей статті

Метою цього дослідження є окреслити послідовні етапи перебігу процесу перекладу культурної інформації художнього тексту та описати їхній когнітивний зміст. Реалізація поставленої мети цієї розвідки окреслило коло завдань: 1) проаналізувати здобутки поширених когнітивних та когнітивно-дискурсних моделей процесу перекладу; 2) окреслити послідовні етапи перебігу процесу перекладу культурної інформації художнього тексту; 3) описати їхній когнітивний зміст; 4) проаналізувати механізми виявлення культурної інформації у межах понятійного, образного і ціннісного компонентів мегаконцепту вихідного тексту. Достовірність висновків і спостережень забезпечує застосування низки теоретичних методів. Для реалізації завдань дослідження зокрема застосовано *систематичний огляд* лінгвокогнітивних досліджень німецькомовних та українських перекладознавців, присвячених проблемі моделювання процесу перекладу; *аналіз* та *дослідницький синтез* наявних когнітивних та когнітивно-дискурсних моделей перекладу; *узагальнення* головних здобутків когнітивного та когнітивно-дискурсного моделювання процесу перекладу; метод *абстрагування* для виявлення істотних аспектів перебігу мовленнєво-мисленнєвої діяльності перекладача під час перекладу культурної інформації. Огляд поширених моделей процесу перекладу розпочнемо з когнітивної моделі процесу перекладу Г. Крінгса та удосконаленій моделі Г. Гьоніга та перейдемо до сучасних когнітивно-дискурсних моделей перекладу художнього тексту українських дослідників О. Ребрія та Т. Андрієнко.

Виклад основного матеріалу

Когнітивні моделі процесу перекладу німецькомовних перекладознавців. Когнітивна модель процесу перекладу Ганса Петера Крінгса має психолінгвістичне спрямування. Спираючись на метод «міркування вголос» та аналіз транскрибованих із записів протоколів, перекладознавець прагнув встановити макро- та мікстратегії, які підлягають застосуванню під час процесу перекладу з метою розв'язання перекладацьких проблем.

Крінгс Г. [10, с. 268] виходив з того, що застосування перекладацьких стратегій зумовлено необхідністю розв'язати конкретну перекладацьку проблему в тексті. З цього випливає, що процес перекладу є цілком свідомим. За відсутності проблем перекладу перекладацький процес є автоматизованим й майже несвідомим. Важливим поняттям цієї моделі є *метакогнітивна інстанція контролю*, яка моніторить усі процеси під час перекладу і дає змогу перекладачеві визначити момент розуміння чи нерозуміння, добору потенційного еквіваленту, завершення певного процесу чи переходу до іншого. Поняття *стратегії перекладу* Г. Крінгс визначає як потенційно усвідомлений план перекладача щодо розв'язання конкретної проблеми в межах перекладацького завдання [там само, с. 175]. Різницю між макро- та мікстратегією перекладу дослідник пояснює тим, що рівень макстратегії охоплює стратегічні дії перекладача за межами однієї проблеми перекладу, тоді як рівень мікстратегії охоплює дії перекладача щодо розв'язання конкретної перекладацької проблеми [там само, с. 176-177].

Здобутком емпіричних досліджень Г. Крінґса вважають спробу розробити методологічний інструментарій опису когнітивних процесів перекладача під час пошуку шляхів розв'язання проблем перекладу. Зауважимо, що когнітивно-дескриптивна модель інтроспекції Г. Крінґса зазнає критики з боку Г. Гьоніґа через неправомірність ототожнення когнітивно-вербальних даних зі складними ментальними процесами. Крім того, Г. Гьоніґ зауважує, що ментальні процеси під час обробки мовних даних не відбуваються послідовно, а швидше синхронно, зв'язно й цілісно [8]. Дослідник вказує на важливість професійного випрацювання макростратегії перекладу, яка визначає застосування окремих мікростратегій, і пропонує власну модель ментальних процесів.

У своїй моделі процесу перекладу Г. Гьоніґ надає особливої ваги інтуїції та когніції. За допомогою інтуїції перекладач здійснює пошук вербальних даних, співвідносить мовне вираження з фрагментом дійсності та соціальною ситуацією та вибудовує в такий спосіб семантичні координати розуміння. Когніція перекладача натомість спрямована на послідовну ментальну роботу з наявними конкретними даними, результатом якої стає віднаходження перекладацьких рішень. Когнітивні свідомі та інтуїтивні несвідомі процеси під час перекладу відбуваються, на думку Г. Гьоніґа, не за лінійним принципом, а за принципом взаємонакладання, утворюючи інтуїтивно-когнітивні ланцюжки. Ідеально-типове моделювання процесу перекладу передбачає рецепцію вихідного тексту (ВТ) та наступну його проекцію у ментальну реальність перекладача [8, с. 51]. Проекція ВТ стає об'єктом ментальних процесів обробки мовних даних у двох різних робочих просторах: у неконтрольованому і контрольованому. У неконтрольованих процесах задіяні насамперед схеми (когнітивні структури знань) та фрейми, які, на думку Г. Гьоніґа, можна визначити як структуровані домени довготривалої пам'яті. У ході процесу розуміння формуються очікування до проспективного цільового тексту (ЦТ). Такі очікування щодо структури, стилю та змісту цілого тексту є частиною кожного процесу розуміння, проте під час перекладу вони спрямовані на ЦТ і накладаються на процеси в неконтрольованому просторі [там само, с. 55-56].

Згідно з моделлю Г. Гьоніґа перекладач на основі співставлення проекції ВТ, проспективного ЦТ та даних, отриманих у неконтрольованому робочому просторі, отримує розуміння перекладацького завдання, а отже випрацьовує макростратегію перекладу. Визначення макростратегії може бути з огляду на досвід перекладача доведеною до автоматизму навичкою або результатом свідомого формулювання, за можливості з опорою на доперекладацький аналіз тексту. Макростратегія визначає застосування мікростратегій і дає змогу перекладачеві не загубитися у контрольованому робочому просторі прийняття перекладацьких рішень [там само, с. 55-56]. Процеси у контрольованому робочому просторі відбуваються рекурсивно-циркулярно, про що свідчать самокорегування під час перекладу, зворотній рух від кінця до початку, пошук еквівалентів на різних рівнях [там само, с. 49].

Під час фази власне перекладу неконтрольований робочий простір перекладача доповнює асоціативна компетенція, яку Г. Гьоніґ [8] визначає як природньо наявний перекладацький потенціал. Ця асоціативна компетенція становить «двигун перекладацького процесу» і є визначальною у неконтрольованому робочому просторі. Її слід розвивати до стану перекладацької саморефлексії, тобто свідомої поведінки під час вирішення проблем перекладу, яка передбачає врахування типологічних ознак тексту, комунікативної ситуації перекладу, специфіки вихідної та цільової культури, застосування стратегій перекладу, насамперед макростратегії, фонових знань, досвіду, перекладацьких артефактів і самоспостереження. Випрацьована макростратегія дає змогу перекладати настільки добре, наскільки це дозволяє асоціативна компетенція перекладача [там само, с. 62].

Отже, здобутком когнітивного моделювання (Г. Крінґс, Г. Гьоніґ) є намагання описати складні ментальні процеси перекладача у розв'язанні перекладацьких проблем як взаємонакладання когнітивних свідомих та інтуїтивних несвідомих процесів. З'являється усвідомлення необхідності професійного випрацювання макростратегії перекладу у взаємодії з асоціативною компетенцією перекладача. Співставлення проекції ВТ, проспективного ЦТ та даних, отриманих у неконтрольованому робочому просторі, дає змогу перекладачеві випрацьовувати макростратегію перекладу. Макростратегія визначає застосування мікростратегій, що становить рекурсивно-циркулярний процес прийняття перекладацьких рішень.

Когнітивно-дискурсні моделі процесу перекладу українських перекладознавців. До когнітивно-дискурсних моделей процесу перекладу зараховують зокрема лінгвохудожню модель О. Ребрія [2, с. 96]. Комплексна модель перекладознавчого аналізу тексту перекладу художнього твору О. Ребрія [5] заснована на засадах текстоцентричності та цілісності. На думку дослідника, текстоцентричну концепцію творчості у перекладі визначає прагнення перекладача до створення тексту перекладу, в якому збережено цілісність системи образів, текстуальності та прагматичного навантаження ВТ, а зміни на мовному рівні підпорядковані цій меті [там само, с. 248-249]. Відповідно у модель перекладознавчого аналізу О. Ребрій включає чотири складові: образну, текстуальну, прагматичну та мовну.

Образну складову тексту оригіналу та тексту перекладу утворюють елементи трьох рівнів: 1) мікрообрази, що мають вербальну природу та становлять мовні та/або стилістичні одиниці; 2) макрообрази, утворені групою мікрообразів, належать до естетичної категорії художніх образів, які є результатом осмислення автором об'єкта, процесу чи явища; 3) мегаобраз становить домінують художнього твору, що

керує іншими компонентами, визначає їх і перетворює. На першому етапі перекладознавчого аналізу, етапі доперекладацького аналізу першотвору, відбувається його глибинна інтерпретація, в результаті якої перекладач формує уявлення про мегаобраз тексту оригіналу та загальну стратегію його відтворення [там само, с. 256].

Текстуальна складова охоплює текстові категорії зв'язності, інформативності, модальності, прагматичної скерованості та цілісності, специфіка відтворення яких може призводити до трансформацій та/або деформацій під час перекладу [там само, с. 268]. Одним з головних критеріїв визначення рівня перекладацької творчості та майстерності на текстуальному рівні слугує здатність перекладача забезпечити у перекладі повноцінну когерентність твору, яка відіграє провідну роль у формуванні тексту як цілісного твору [там само, с. 339-340].

У прагматичній складовій увагу сконцентровано на імплікатурах, тобто прихованих смислах, які перекладач має вивести з небуквальних значень мовних виразів, опираючись на мовний та ситуативний контекст, на свій перцептивний, когнітивний й емоційно-оцінний досвід. Творчий характер перекладу у прагматичній складовій визначає здатність перекладача забезпечити максимальний перетин імплікатур ВТ та ЦТ та уникнути суперечливих імплікатур в ЦТ з метою забезпечити відповідність своїй прагматичній гіпотезі щодо естетичного ефекту твору [там само, с. 340].

Образна, текстуальна та прагматична складові взаємодіють з мовною. У процесі перекладу мовні засоби зазнають заміни та трансформацій, які зумовлені прагненням перекладача зберегти в перекладі образні, текстуальні та прагматичні характеристики художнього твору. Зміни на мовному рівні не мають перешкоджати творчій взаємодії образу автора, який може бути зведений до категорії стратегії автора, з образом перекладача, який може бути зведений до категорії перекладацької стратегії [там само, с. 249]. Відбиття авторського задуму в перекладі можливе лише в такий спосіб, як його відчув і переіспитав креативний агент перекладацької дії [там само, с. 338].

Когнітивно-дискурсна – інтеракційна – модель перекладу Т. Андрієнко [1] заснована на інтегративному осмисленні перекладу як перекладацького дискурсу. Під перекладацьким дискурсом дослідниця розуміє когнітивно-комунікативну діяльність, процес, що організований та керований на когнітивному рівні, єдність процесу і результату перекладу [там само, с. 105].

Обстоюючи ідею єдності процесу і результату перекладу Т. Андрієнко пропонує трифазну модель перекладу: під час першого етапу інтерпретації відбувається трансформування мовної семантики ВТ в когнітивну структуру, а саме інтегративний концептуальний образ оригіналу, який становить концепт ВТ; на другому етапі проектування концептуальний образ ВТ проектується на картину світу мови перекладу, під час цього процесу перекладач виявляє зони ідентичності, сумісності та лакуарності, здійснює пошук способів заповнення лакун, інтеграції до картини світу мови перекладу; на цьому етапі перекладач формує уявлення про глобальну стратегію перекладу і творить концептуальну структуру ЦТ; на третьому етапі імплементації цілісна ідеальна концептуальна структура ЦТ співвідноситься із дискретною мовною реальністю ВТ з метою визначити фрагменти тексту, які вимагають стратегічного рішення перекладача; перекладач визначає локальні стратегії, тактики та прийоми перекладу, в результаті чого добирає відповідники та здійснює міжмовні трансформації з метою втілити концепт ЦТ в мовній реальності тексту [там само, с. 140].

До переваг когнітивно-дискурсних моделей перекладу художнього тексту (О. Ребрій, Т. Андрієнко) належить вивчення особливостей перекладацької інтерпретації відбитої в тексті реальності та апеляція до двомовної картини світу перекладача. Художній текст розглядають як цілісну структуру, у якій автор втілює свій задум. Переклад художнього тексту тлумачать як пересотворення чужого «ментального змісту» на основі двомовної картини світу перекладача. У процесі перекладу перекладач створює концептуальний образ ЦТ, обирає стратегії та тактики для його втілення за допомогою мовних засобів у ЦТ. Результатом таких недоступних для спостереження когнітивних процесів стає вибір відповідних прийомів перекладу, мовних трансформацій. Про доречність застосованих стратегій та тактик свідчить відповідність одиниць ЦТ одиницям ВТ.

Переклад культурної інформації з погляду когнітивно-дискурсного моделювання. В основу когнітивно-дискурсного моделювання перекладу культурної інформації покладено розуміння перекладу як когнітивно-комунікативної діяльності, тлумачення смислу тексту як цілісного концепту та концепція перекладу як трифазного процесу Т. Андрієнко [1]. Окреслимо послідовні етапи перебігу процесу перекладу культурної інформації художнього тексту та опишемо їхній когнітивний зміст.

Під час першої фази відбувається трансформування мовної семантики ВТ в когнітивну структуру – інтегративний концептуальний образ оригіналу, мегаконцепт. Методика польового моделювання концепту дає змогу виокремити в структурі мегаконцепту ВТ понятійний, образний і ціннісний компоненти. У межах кожного компоненту мегаконцепту виявляються прояви культурної інформації.

Понятійний компонент мегаконцепту художнього тексту становить денотативний зміст тексту, який має конкретну референційну форму і актуалізується в системі персонажів і часопросторі тексту. Культурну інформацію у межах понятійного компоненту виявляють шляхом аналізу денотативної інформації ВТ і застосування техніки декодування таких лексичних маркерів категорій «людина», «час» і «простір» як антропоніми і топоніми, предметні і деякі когнітивні реалії, історизми, застаріла лексика, діалект тощо.

Образний компонент мегаконцепту формують образні елементи художнього тексту, художні деталі, що створюють атмосферність твору. Зауважимо, що асоціативно-образне сприйняття, з одного боку, ґрунтується на особистому, індивідуальному досвіді інтерпретатора, його власних відчуттів і спогадах, а отже формується на основі його картини світу. З іншого боку, відбувається звернення читача до досвіду колективного знання, що охоплює типові асоціації, образи, символи, міфологеми, архетипи тощо. Семантично-словесні (фразеологічні одиниці, сталі вирази, крилаті вислови, народнопоетична символіка і культурні архетипи) та стилістично-словесні (тропи, фігури) образи як продукти метафоричного осмислення об'єктивної дійсності відбивають особливості світосприйняття та менталітету певної лінгвокультури. Культурну інформацію про спосіб мислення і світосприйняття та відмінності між образним мисленням представників вихідної і цільової лінгвокультур виявляють зокрема шляхом аналізу типових асоціацій, що викликає образне зображення зовнішності, голосу, рухів, взаємин персонажів, природи, інтер'єру ВТ, аналізу концептуальних метафор та особливостей метафоричного картування.

Ціннісний компонент мегаконцепту художнього тексту становлять ідейний зміст, суспільно-політична й художня цінність твору, його значущість для окремого індивіда чи колективу. Ідейний простір художнього твору охоплює крім власне ідей також систему авторських оцінок, демонструє ставлення автора до дійсності, його позицію, яка стверджує або заперечує певну систему цінностей. Оцінна індивідуальна інтерпретація дійсності зумовлена водночас соціальними і етичними нормами, суспільними цінностями, ідеологією і естетичними смаками. Аксіологічний потенціал ВТ формують реконструйовані аксіологічні цінності, оцінки, норми, стереотипи, тощо. Культурну інформацію щодо ціннісної картини світу лінгвокультури автора та його індивідуальну виводять за допомогою аналізу імпліцитних та експліцитних оцінних дій аксіологічної структури тексту, яку тлумачимо як частину глибинно-сислового рівня тексту, як сукупність і взаємодію ціннісних смислів. За З. Вінко розрізняємо оцінні дії на двох рівнях: 1) фікційні оцінні контексти на рівні персонажів у формі висловлювань, що виражені мовними засобами; 2) нефікційні виключно імпліцитні ціннісні контексти, так звані «аксіологічні цінності другого порядку», які можна підпорядкувати самому тексту [15, с. 182]. У випадку фікційних оцінних дій мова йде, з одного боку, про висловлені оцінні судження персонажа, а з іншого боку, про явні або приховані оцінні судження щодо персонажів, дій та обставин оповідача в тексті. У художніх текстах зустрічаються також різні види оцінних дій та преференційної поведінки у формі опису таких дій, зокрема акти надання переваги або неприйняття, які здійснюють персонажі [там само, с. 179]. Фікційні ціннісні контексти створюють певне матеріальне підґрунтя для аксіологічних цінностей на фікціональному рівні самого тексту. Реконструкція цінностей другого порядку має інтерпретативний характер. Для декодування імпліцитних та прихованих оцінок необхідна інформація текстового та позатекстового рівнів [там само, с. 182-183]. Оцінні дії на рівні тексту вже не є фікційними: «Оцінні судження послуговуються фікційними об'єктами в якості прикладів з метою проілюструвати цінності, які мають місце в реальному світі» [там само, с. 185]. До вербальних засобів, що відображають ціннісні орієнтації мовця, відносимо аксіологічну лексику; висловлення, що мають характер сентенцій, дебїтивну модальність, містять у позиції предиката іменники *цінність*, *надбання*, *ідеал*, *мета*, прикметники *важливий*, *цінний* та їхні синоніми; різні типи повторів, прецедентні тексти тощо.

Під час другої фази відбувається проектування мегаконцепту ВТ на картину світу мови перекладу, яке дає змогу виявити зони спільного (універсального) та відмінного (культурно-специфічного), зокрема щодо культурної інформації, отриманої в межах понятійного, образного та ціннісного компонентів. Змодельований в такий спосіб ідеальний концептуальний образ ЦТ визначає глобальну стратегію перекладу, тобто ментальну програму дій перекладача, спрямованих на пересотворення мегаконцепту ВТ в цілому. Перекладач обирає глобальну стратегію з урахуванням когнітивного чинника, а саме концептуальної проекції ЦТ та своїх уявлень про картину світу цільової аудиторії, та чинника комунікативного – інтенції ВТ і комунікативно-прагматичних характеристик цільової аудиторії [1, с. 127].

Під час третьої фази визначенню підлягають локальні стратегії, тактики та прийоми перекладу, за допомогою яких перекладач втілює складові ідеального мегаконцепту ЦТ у матеріальну форму тексту перекладу. Локальна стратегія як ментальна програма дій перекладача спрямована на відтворення концептуального смислу фрагмента тексту, який містить конкретну проблему перекладу культурної інформації. Для реалізації окремої локальної стратегії перекладач може обирати між різними тактиками, спрямованими на визначення конкретних компонентів змісту, форми або функції мовних/мовленнєвих одиниць ВТ, які підлягають відтворенню в перекладі (денотативне, сигніфікативне, конотативне, прагматичне значення чи формальні характеристики). Перекладацькі прийоми є засобом реалізації ментальних операцій, стратегій й тактик як когнітивних утворень, на текстовому рівні. Результатом застосування перекладацького прийому стає добір одиниць мови перекладу у межах обраної локальної стратегії і тактики, з метою відтворити смислові, формальні чи прагматичні характеристики мовних одиниць ВТ, що становлять конкретну проблему перекладу культурної інформації.

Висновки і перспективи подальших розвідок

У моделюванні процесу перекладу культурної інформації опираємося на здобутки когнітивних та когнітивно-дискурсних моделей процесу перекладу, а саме розуміння перекладу як когнітивно-

комунікативної діяльності, тлумачення смислу тексту як цілісного концепту та концепцію перекладу як трифазного процесу Т. Андрієнко. З погляду когнітивно-дискурсного моделювання розглядаємо переклад культурної інформації у межах послідовного розгортання трьох фаз. Під час першої фази інтерпретації тексту оригіналу відбувається визначення мегаконцепту – інтегративного концептуального образу оригіналу як цілісної когнітивної структури з понятійним, образним і ціннісним компонентами, що містять прояви культурної інформації. Виявлення культурної інформації у межах понятійного компоненту мегаконцепту ВТ уможливорює аналіз його денотативної інформації, представленої такими лексичними маркерами як антропоніми і топоніми, предметні і деякі когнітивні реалії, історизми, застаріла лексика, діалект тощо. Культурну інформацію в межах образного компоненту мегаконцепту ВТ дає змогу виявити аналіз типових асоціацій, що викликають семантично-словесні та стилістично-словесні образи ВТ, аналіз концептуальних метафор та метафоричного картування. У межах ціннісного компоненту виявлення культурної інформації уможливорює аналіз імпліцитних та експліцитних оцінних дій аксіологічної структури тексту. У другій фазі мегаконцепт ВТ проектується на картину світу мови перекладу. Внаслідок виявлення зон спільного та відмінного відбувається моделювання ідеальної концептуальної структури ЦТ і визначення глобальної стратегії перекладу, спрямованої на пересотворення мегаконцепту ВТ в цілому. У третій фазі створення тексту перекладу відбувається втілення складових ідеального мегаконцепту ЦТ у матеріальну форму тексту перекладу за допомогою локальних стратегій, тактик та прийомів перекладу, спрямованих на розв'язання конкретних проблем перекладу культурної інформації. Перспективою подальшого дослідження вважаємо вивчення практичного застосування когнітивно-дискурсного моделювання перекладу культурної інформації на матеріалі українсько-німецького перекладу, вивчення стратегій, тактик та прийомів відтворення культурної інформації та подолання міжкультурних розбіжностей.

Література

1. Андрієнко Т. П. Стратегії в інтеракційній моделі перекладу: дис. д-ра філол. наук: 10.02.16. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 499 с.
2. Бойко Я. Когнітивно-дискурсивна модель діахронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору: дис. д-ра філол. наук: 10.02.16. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2023. 584 с.
3. Демецька В. В. Адаптивна модель перекладу в психолінгвістичному вимірі. *Psycholinguistics*. 2019. 26(2), 70–90. URL: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-2-70-90> (дата звернення 15.04.2025).
4. Дорофеева М. Когнітивні механізми обробки й відтворення інформації в аудіовізуальному перекладі. *Наукові записки. Філологічні науки*. 2022. 202, 34–44. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-4077-2022-1-202-34-44> (дата звернення 15.04.2025).
5. Ребрій, О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
6. Тацакович, У. Т. Когнітивне перекладознавство: становлення, сучасний стан і перспективи розвитку. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. 17(2), 98–104. URL: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.19> (дата звернення 15.04.2025).
7. Höning H. Übersetzen zwischen Reflex und Reflexion – ein Modell der übersetzungsrelevanten Textanalyse. In M. Snall-Hornby (Hrsg.), *Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung*. Tübingen, 1986. S. 230–251.
8. Höning H. Konstruktives Übersetzen (Studien zur Translation 1). Tübingen: Stauffenburg, 1995.
9. Königs Frank Text und Übersetzer: Wer macht was mit wem? In J. Holz-Mänttari & Ch. Nord (Hrsg.), *Traducere Navem. Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag*. Tampere, 1993. S. 229–248.
10. Krings H. P. Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht. Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses bei fortgeschrittenen Französischlernern. Tübingen, 1986.
11. Krings, H. P. Blick in die “Black Box” – Eine Fallstudie zum Übersetzungsprozeß bei Berufsübersetzern. In R. Arntz (Hrsg.), *Textlinguistik und Fachsprache*. Hildesheim, 1988. S. 393–412.
12. Lee, K. Kognitive Aspekte des Übersetzungsprozesses. Eye-Tracking im interkulturellen Vergleich. Berlin: Frank & Timme, 2022.
13. Lörscher, W. Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation. Tübingen: Narr, 1991.
14. Siever, H. Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung. Tübingen: Narr Francke Attempto, 2022.
15. Winko, S. Wertungen und Werte in Texten: Axiologische Grundlagen und literaturwissenschaftliches Rekonstruktionsverfahren. Braunschweig: Vieweg, 1991.

References

1. Andriienko, T. (2017). *Stratehii v interaktsiinii modeli perekladu [Strategies in the Interactional Model of Translation]*. (Dys. dokt. filol. nauk [Disseration for the degree of a doctor of philological sciences]). Kyivs'kyj natsional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka [Taras Shevchenko National University of Kyiv]. Kyiv. (in Ukrainian).
2. Boiko, Ya. (2023). *Kohnityvno-dyskursyvna model diakhronnoi mnozhynnosti perekladiv chasovo viddalenooho pershotvoru [A cognitive-discursive model of the diachronic plurality in translation of the time-remote original text]*. (Dys. dokt. filol. nauk [Disseration for the degree of a doctor of philological sciences]). Kharkivs'kyj natsional'nyj universytet imeni V. N. Karazina [Kharkiv National University of the Ministry of Science and Education of Ukraine]. Kharkiv. (in Ukrainian).
3. Demetska, V. V. (2019). *Adaptyvna model perekladu v psykholinhvistychnomu vymiri [Adaptive Model in Translation: Psycholinguistic Dimension]*. *Psycholinguistics*, 26(2), 70–90. Retrieved from: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-26-2-70-90> (in Ukrainian)
4. Dorofeieva, M. (2022). *Kohnityvni mekhanizmy obrobky y vidtvorennia informatsii v audiovizualnomu perekladi [Cognitive mechanisms of information processing and reproduction in audiovisual translation]*. *Naukovi zapysky. Filolohichni nauky [Scientific notes. Philological sciences]*. 2022. 202, 34–44. Retrieved from: <https://doi.org/10.36550/2522-4077-2022-1-202-34-44> (in Ukrainian)
5. Rebrii, O. V. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi [Modern concepts of creativity in translation]*. (Monohrafiya [monograph]). Kharkiv. (in Ukrainian).
6. Tatsakovych, U. T. (2021). *Kohnityvne perekladoznavstvo: stanovlennia, suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Cognitive translation studies: formation, current state and prospects for development]*. *Zakarpatski filolohichni studii [Transcarpathian philological studies]*, 17(2), 98–104. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.17-2.19> (in Ukrainian)
7. Hönl, H. (1986). Übersetzen zwischen Reflex und Reflexion – ein Modell der übersetzungsrelevanten Textanalyse. In M. Snall-Hornby (Hrsg.), *Übersetzungswissenschaft – Eine Neuorientierung* (S. 230–251). Tübingen: Francke.
8. Hönl, H. (1995). *Konstruktives Übersetzen (Studien zur Translation 1)*. Tübingen: Stauffenburg.
9. Königs, Frank (1993): Text und Übersetzer: Wer macht was mit wem? In J. Holz-Mänttari & Ch. Nord (Hrsg.), *Traducere Navem. Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag* (229–248). Tampere: Universitätsbibliothek Tampere.
10. Krings, H. P. (1986). *Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht. Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses bei fortgeschrittenen Französischlernern*. Tübingen: Narr.
11. Krings, H. P. (1988). Blick in die “Black Box” – Eine Fallstudie zum Übersetzungsprozeß bei Berufsübersetzern. In R. Arntz (Hrsg.), *Textlinguistik und Fachsprache* (S. 393–412). Hildesheim: Olms.
12. Lee, K. (2022). *Kognitive Aspekte des Übersetzungsprozesses. Eye-Tracking im interkulturellen Vergleich*. Berlin: Frank & Timme.
13. Lörcher, W. (1991). *Translation Performance, Translation Process, and Translation Strategies. A Psycholinguistic Investigation*. Tübingen: Narr.
14. Siever, H. (2022). *Übersetzungswissenschaft. Eine Einführung*. Tübingen: Narr Francke Attempto.
15. Winko, S. (1991). *Wertungen und Werte in Texten: Axiologische Grundlagen und literaturwissenschaftliches Rekonstruktionsverfahren*. Braunschweig: Vieweg.